

Stichting Familiearchief De Clercq

Nieuwsbrief

Nr. 10, December 1997

Aan de Stichters en Donateurs,

Waarde familieleden,

Vijf jaar geleden gingen we van start met een eenvoudige Nieuwsbrief. Nu ligt alweer de tiende voor u. Als altijd kwam de meeste kopij van ons meest produktieve bestuurslid Daan [XVIa.5]; maar ook anderen kropen voor dit jubileumnummer in de pen, of beter gezegd: achter hun personal computer.

Het is een bijzonder nummer geworden. Na zeven jaren heeft onze voorzitter-van-het-eerste-uur, Willem Adriaan [XVIe], de hamer neergelegd; we nemen met journalistiek flair afscheid van hem. Gelukkig is zijn zoon Steven [XVIIIg] bereid zijn plaats in te nemen. Hoewel maar liefst dertig jaar jonger dan de scheidende voorzitter, is Peter [XVIIe] nu de oudste in het bestuur. Hij neemt de hamer over.

Er zijn plannen genoeg. We denken aan een vervolg op de gezellige familiedag, die velen in 1992 bijeenbracht in Groenendaal in Heemstede. Ook op het gebied van onderzoek en publicaties staat het een en ander op stapel. En natuurlijk willen we de Nieuwsbrief continueren. U blijft dus van ons horen. En omdat voor niets de zon opgaat, zal ook onze penningmeester Willem [XVIh] zich bij u melden. Op naar de een-en-twintigste Nieuwsbrief, in de een-en-twintigste eeuw! Hopelijk mogen we dan ook eens een dame in ons herenbestuur verwelkomen. Of moeten we wachten tot de juist deze herfst geboren

eersteling van onze secretaris Lucas [XVj.3] - van harte! - groot genoeg zal zijn om haar vader op te volgen?

Maar dat is toekomstmuziek. Voorlopig wenst het bestuur u allen eerst prettige Kerstdagen en een voorspoedig 1998.

Deze nieuwsbrief bevat de volgende bijdragen:

1. Mutaties en aanvullingen Familieboek 1992
2. Adreswijzigingen
3. Interview met de scheidende voorzitter
4. Hoe uw nieuwe voorzitter een letter kwijtraakte, maar niet zijn humeur
5. Het onderzoek in Gent
6. Twee familieleden bezoeken St. Petersburg
7. FARO-architecten op de Olmenhorst
8. Recente literatuur
9. Scribenten blijven welkom

1. Mutaties en aanvullingen Familieboek 1992

Geboren:

- p. 21: **Fleur Louise de Clercq**, geb. Den Haag 4 okt. 1997, dr. van Lucas de Clercq [XVj.3] en Maria Magdalena Alfonsa Ramaekers.

Getrouwd:

- p.9: **Johannes Tobias de Clercq** [XVIIId] tr. Lemmer 11 september 1996 **Mirjam Elmira Mariëtte Letsch**, geb. Alkmaar 12 mei 1965, dr. van Abraham Cornelis en Geertruida Johanna van den Berg.

Overleden:

- p. 10: **Louise Caroline Quarles van Ufford-de Clercq** [XVc2], † Den Haag 15 okt. 1997.
- p. 11: **Louise Caroline van Houten-de Clercq** [XIVd2], † Bentveld 27 februari 1997.
- p. 12: **Roberto Gideon Gracie de Clercq** [XVe1], † Rio de Janeiro 3 maart 1997.

2. Adreswijzigingen

- p. 9: **Lucas Willem Adriaan de Clercq** [XVIIc]: Rue Louis de Savoie 59, 1110 Morges, Zwitserland.
- p.9: **Johannes Tobias de Clercq** [XVIIId]: Schoterdijk 1, 8538 RL Bantega.
- p. 10: **Cornélie Theodora Aberson-de Clercq** [XVc.4]: Johan van Oldenbarneveltlaan 97, 2582 NL Den Haag.

3. Interview met de scheidende voorzitter

Op de ochtend van een druilerige herfstdag in eind november trek ik naar Santpoort-Zuid, waar ik hartelijk en gastvrij als altijd word ontvangen door Willem en Thea de Clercq, in hun huis ‘Molenduin’, aan de Vinkenbaan. Hier nodigt Willem mij uit in zijn sfeervolle werkkamer; de plek ook, waar hij werkt aan de biografie van Willem de Clercq (1795-1844), zijn bet-overgrootvader en naamgenoot. Juist voor mijn komst had hij er de nieuwste gegevens, die hij een dag eerder had verzameld in het Réveilarchief en aldaar had ingevoerd in zijn handzame palmtop-computer, met een kabeltje overgeseind naar zijn personal computer. De moderne technieken zijn Willem niet vreemd, maar verder ademt zijn werkkamer vooral (familie-)geschiedenis. Een prachtige oude kast staat beeldbepalend in het vertrek, het fraaie bureau en de bureaustoel hebben ooit toebehoord aan Willems voorvader, het onderwerp van zijn studie, en aan de wanden naast het bureau hangen diverse miniaturen en foto’s van andere familieportretten.

Reden van mijn bezoek is een vraaggesprek dat ik met Willem wil hebben voor deze nieuwsbrief, om op die manier stil te staan bij zijn

afscheid als voorzitter van ons bestuur. Maar zoals dat bij ons pleegt te gaan, praten we eerst nog honderduit over een veelheid aan familiehistorische onderwerpen. Pas na het middageten met Thea komen we toe aan het bedoelde interview.

Beste Willem, op 10 december a.s. zul je jouw functie als voorzitter van onze familiestichting neerleggen. Je bent dan zeven jaar bestuurder geweest; hoe kijk je op die periode terug?

‘Ik heb het echt erg leuk gevonden, vooral om iets op te bouwen. Het initiatief voor de stichting kwam van jouw broer Rob; hij was hier enkele keren geweest met zijn toen nieuwe vrouw Margot en bij die gelegenheden hebben wij het erover gehad. De aanleiding lag in een aantal familiestukken die de inmiddels overleden tante Yvonne de Clercq in Den Haag bezat en die zij wilde nalaten aan de familie. Rob heeft vervolgens plannen gemaakt en een concept voor de stichtingsstatuten. Daarbij was echter één grote lacune: een leeftijdsgrens voor de bestuursleden en die moest er in, vond ik. Ik heb in veel

besturen gezeten en zo'n statuut is een zalige reden om van die 'oude kerels' af te komen. De gewoonte is een leeftijdsgrens van 72 jaar. Maar Rob voelde niets voor die grens, want dan had ik al in 1994 het bestuur moeten verlaten. De grens kwam niet in de statuten, maar in alle 21 vergaderingen zei ik dat ik eind 1997 zou vertrekken.

Voor de notaris werd een stichtingsakte opgesteld, Rob en ik werden oprichters en stichters. In de verschillende staken werden enthousiaste leden voor het bestuur gevonden, en het werk kon beginnen. De eerste vergadering was hier, op 23 september 1990.

Sindsdien hebben we veel voor elkaar gekregen, met als pièce de résistance het Familieboek 1992, waarvoor vooral wijlen Lex de Clercq heel veel werk heeft verzet. Een ander hoogtepunt vond ik de familiedag in 1992, op Groenendaal in Heemstede. Het was de eerste keer in de historie dat vrijwel alle ons bekende staken van de familie aanwezig waren - zelfs uit Brazilië. Mede hierdoor heeft de familie weer een

bepaalde hechtheid gekregen. Ik weet dat vóór de tweede wereldoorlog oom Gie [Gideon Stephanus de Clercq sr., 1862-1942] eens een familiemaaltijd had georganiseerd, waarbij ook de architect Samuel de Clercq aanwezig was. In een brief aan Gie schreef deze later dat hij aan tafel naast een mevrouw De Clercq uit Haarlem had gezeten, die wel aanwezig was, maar die voor de familiereünie verder weinig interesse kon opbrengen. Die vrouw was mijn moeder.'

Heb jij wel altijd interesse voor familiezaken gehad?

'Nee, die belangstelling is pas gekomen na mijn pensionering, in 1984. Toen ben ik gaan lezen in het omvangrijke dagboek van bet-overgrootvader Willem de Clercq, in het Réveilarchief, waarvan ik sinds 1964 bestuurslid was.'

Had je toen ook direct het plan om een biografie van deze voorvader te schrijven?

'Nee, zeker niet. In 1987, toen ik inmiddels een paar jaar aan het lezen was, werd ik benaderd door twee hoogleraren in de letterkunde, met het verzoek om een boekje te schrijven voor de Griffioenreeks, die jaarlijks drie belangwekkende, niet eerder gepubliceerde manuscripten daterende van de Middeleeuwen tot 1850 uitgeeft. Zij kenden natuurlijk het beroemde dagboek van Willem en waren naar het Réveilarchief gegaan om één jaargang in te kijken. Een baliemedewerker maakte hen er vervolgens op attent dat ik hier al mee bezig was. Zo kwamen wij in contact en werd mij gevraagd om de laatste twee maanden van 1813, waarin de Fransen uit Holland werden verjaagd en de Oranjes terugkeerden, voor te bereiden voor publicatie, met toelichting en notenapparaat. Dit werd het boekje Willem de Clercq. Woelige weken, November-December 1813 (Amsterdam 1988).

Weer een paar jaar later ontstond het plan om op deze manier een heel jaar uit het dagboek uit te geven, hetgeen leidde tot het boek Graan en reizen. Willem de Clercq in 1814. Het concept hiervan moest ik contractueel aanbieden aan de uitgever van de Griffioenreeks, maar toen het daar lag en er niet op werd gereageerd, kwam ik in contact met Wybrands Marcussen van de uitgeverij De Bataafsche Leeuw. Deze vroeg mij op een receptie of ik wellicht wist wie Woelige weken had geschreven; hij was namelijk zeer geïnteresseerd in Willem de Clercq en zijn dagboek. Einde van het verhaal is dat hij de uitgever zou worden van mijn nieuwe boek Graan en Reizen (Amsterdam 1995). Toen het gesprek over dit nog te schrijven boek ging, vroeg hij wat ik daarna ging

schrijven. Daarop antwoordde ik: ‘Een biografie van Willem de Clercq’, hetgeen ik op datzelfde moment besloten had. Dat vond Wybrands schitterend.

In de tussentijd verscheen in 1994 ook nog, in beperkte oplage, de integrale uitgave van het jaar 1815 van Willems dagboek. Een enorme klus; er bestond reeds een typoscript, gemaakt in de jaren ‘50. Maar nadat dat digitaal was gescand, moest het woord voor woord worden gecontroleerd, door het naast het moeilijk te lezen origineel te leggen. Uiteindelijk is dat gelukt.’

Waarin ligt naar jouw idee het belang van een biografie van Willem de Clercq?

‘Er is al heel veel over hem gepubliceerd, maar bijna altijd over de theologische kant: Willem de Clercq als Réveilman. M.H. Schenkeveld promoveerde op Willem de Clercq en de Literatuur (Groningen 1962) en C.E. te Lintum op Willem de Clercq, de mens en zijn strijd. (Utrecht 1938). De enige die iets over de zakelijke kant heeft geschreven was zijn latere zwager Jan Bosscha, in diens Willem de Clercq herdacht (Den Haag 1874). Dus wil ik een andere, maar vooral veel completere Willem de Clercq laten zien. Hij was in de eerste helft van de negentiende eeuw ten slotte een uitzonderlijk en zeer veelzijdig figuur: letterkundige, improvisator, voorman van de Réveilbeweging en directeur van de Nederlandsche Handel-Maatschappij. In die laatste hoedanigheid werd hij in zijn tijd ook gezien als een echt belangrijke man, onder meer als degene die de textielindustrie in Nederland op poten heeft gezet, in Twente, maar ook in Haarlem en de Veenkoloniën. Willem had daarom ook een deftig ‘bureau’, zoals men dat noemde, en niet een eenvoudig ‘kantoor’, zoals de kooplieden die hadden.’

Hoe sta jij tegenover de persoon Willem de Clercq, nu je je zo in hem hebt verdiept?

‘Ik heb wel bewondering voor hem, al was hij niet op alle vlakken een sterk figuur. Godsdienstig had hij weinig zelfvertrouwen en liet hij zich sterk beïnvloeden door meer orthodoxe theologen. Eerst door zijn grote vriend Isaac da Costa, die toch wel een goede invloed had. Toen door Capadose, die nog veel orthodoxer en conservatiever was. Tenslotte door Kohlbrugge, die een vijand van Da Costa werd en een ‘pernicieuze invloed’ had op Willem.

Maar Willem was een ongelooflijk innemend persoon en contactueel bijzonder goed. Voor zijn werk reisde hij enorm veel, per diligence,

trekschuit, stoomboot of trein, en dan had hij altijd wel een boek bij zich. Maar een reis was voor hem verpest wanneer hij niet een goed gesprek had gehad met een medereizger. In die tijd ontmoette men dan altijd wel interessante en vooraanstaande lieden in het openbaar vervoer: grote kooplieden, professoren, predikanten, burgemeesters en staatslieden, exclusief ministers, want die hadden een eigen koets. Voor zijn vrouw en vooral kinderen had Willem wel weinig tijd. Hij was thuis voortdurend aan het lezen of schrijven.'

Hoe ver ben je met de biografie?

'Ik ben ongeveer over de helft, in het jaar 1829; Willem overleed in 1844. Maar ik ben nog zeker twee jaar bezig, met het onderzoek, één dag per week, en het schrijven.'

Nu je terugtreedt uit het stichtingsbestuur word je opgevolgd door jouw zoon Steven.

'Ja, en daar ben ik erg blij om. Het is altijd leuk om continuïteit te zien. Steven heeft me ook al eerder opgevolgd in het Réveilarchief, waarvan mijn grootvader in 1930 één van de stichters was. Die heeft nooit in het bestuur gezeten, mijn vader wel, daarna ik en nu Steven. Ja, het is leuk als je kinderen je ergens in opvolgen.'

Wil je het bestuur nog iets meegeven?

'Ik zou graag zien dat onze genealogie zo snel mogelijk wordt opgenomen in het 'blauwe boekje', het Nederland's Patriciaat; dat is echt een hartewens van mij. Ik maak voor mijn onderzoek veel gebruik van deze boekjes en het is al zo lang geleden dat onze familie daarin is opgenomen, dat is echt een gemis. Ik word er ook veel op aangesproken. En ik zou het ook erg leuk vinden als er weer eens een familiedag komt.'

[Daan C. de Clercq, nov. 1997]

3. Hoe uw nieuwe voorzitter een letter kwijtraakte maar niet zijn humeur

We zijn allemaal de tel allang kwijt. Hoe vaak zien we onze familienaam niet geschreven als De Clercq? Het doet me nog steeds pijn als ik onze naam zo verminkt zie. Dat je aan het verlies van een letter

ook genoeg kunt beleven ondervond ik op 9 januari 1997. Ik promoveerde toen aan de Technische Universiteit Twente op een historisch proefschrift, getiteld *At the sign of the Oriental Lamp. The Musschenbroek workshop in Leiden, 1660-1750*. Vele jaren ging ik getooid met de titel drs., voluit doctorandus, hetgeen wil zeggen: 'hij die de doctorsgraad moet behalen'. Het spreekt dat het verlies van de letter 's' mij geen pijn heeft gedaan.

Misschien is het aardig iets over het boek te vertellen. Het geeft de geschiedenis van een familiebedrijfje, dat aan het Rapenburg wetenschappelijke instrumenten maakte en verhandelde. Vele van die instrumenten zijn bewaard gebleven als tastbare getuigenissen van de kennisdrang van onze 17de en 18de eeuwse voorouders. De klanten van deze ambachtlieden waren niet alleen geleerden, voor wie het onderzoek en onderwijs met al die instrumenten broodwinning was. Ook advocaten, kooplieden, uitgevers en vele andere niet-professionals vonden het aardig om instrumenten te bezitten. Ze bestudeerden met microscopen de wereld van het oneindig kleine leven. Of ze deden proeven met luchtpompen, lenzen en spiegels om de toen modernste natuurkunde in eigen kring na te beleven. Een voorbeeld van zo'n in de natuurwetenschappen liefhebberende achttiende-eeuwer is onze eigen voorouder Jacob de Clercq (IXb, 1710-1777), over wiens verzameling instrumenten ik schreef in Nieuwsbrief nr. 5 (Augustus 1994). Ook vorsten waren van de partij. Door mijn onderzoek weten we nu bijvoorbeeld dat ook stadhouder Willem IV en de Russische tsaar Peter de Grote instrumenten kochten of lieten kopen bij de Musschenbroek-werkplaats in Leiden.

Hoe ik er op kwam deze geschiedenis na te speuren en te boek te stellen? De grootste verzameling Musschenbroek-instrumenten bevindt zich in het Museum Boerhaave te Leiden, waaraan ik sedert 1983 als wetenschappelijk medewerker ben verbonden. Ik kwam dus doorlopend in aanraking met al die prachtige spullen. Ook U kunt ze er vrijwel dagelijks bekijken: het Museum Boerhaave, Lange St. Agnietenstraat 10 te Leiden is een bezoek zeker waard! Wie meer wil weten over mijn onderzoek, het boek - ruim 300 pagina's, met vele illustraties - verscheen in een handelseditie bij Erasmus Publishing, Rotterdam.

Als gevolg van deze promotie ben ik nu een letter armer, maar verder is er slechts winst. De weekeinden zijn weer wat meer voor mijn gezin. Ook de Stichting Familiearchief De Clercq zal ik nu meer tijd kunnen

geven. Na jaren ‘slapend’ bestuurslidmaatschap neem ik vanaf December 1997 de hamer over van onze scheidende voorzitter Willem Adriaan. Over zijn verdiensten kan ik hier kort zijn. U vindt ze elders in deze Nieuwsbrief naar behoren uitgemeten.

[(Dr.) Peter de Clercq, Den Haag]

5. Het onderzoek in Gent

Over het lopende onderzoek naar ons vroegste voorgeslacht in Gent is dit keer weer verheugend nieuws te melden. Onze onderzoeker ter plekke, Dieter Van Campe, heeft inmiddels zodanige vondsten gedaan, dat in deze Nieuwsbrief een nieuwe oudste stamvader aan u kan worden gepresenteerd.

Toen wij jaren geleden dit onderzoek startten werd het echtpaar Lieven de Clercq (IV, † 1555/'63) en Lievijne van Houcke gekozen als beginpunt, omdat onze afstamming van deze echtelieden bewezen was. De summiere gegevens over de oudere generaties I t/m III, zoals die in het Familieboek 1992 staan weergegeven, waren ontleend aan een oud manuscript van de Vlaamse genealoog Herzelle, in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, maar waren nog niet met officiële documenten onderbouwd. Aanvankelijk verliep het onderzoek zeer voorspoedig; door enkele gelukkige vondsten werden betrekkelijk snel de vader (Gillis) en grootvader (Jacques de Clercq) van Lieven gevonden. Ook konden tal van (achter-)neven en nichten worden aangesloten, zodat de Gentse genealogie mettertijd behoorlijk is uitgedijd. Bovendien is steeds méér duidelijk geworden over het bezit, de werkzaamheden en sociale achtergronden van onze voorouders. Maar omdat ons onderzoek, wegens de beperkte financiële middelen van de stichting, slechts stapje voor stapje vooruitgaat, heeft het drie jaar (!) geduurd voor wij de doorbraak naar de generatie van de overgrootvader van Lieven mochten beleven.

Deze nu vroegst bekende voorvader heette Pieter de Clerc en moet zijn geboren omstreeks 1390/'95. Naar valt aan te nemen was hij ‘roodverver’ (van textiel) van beroep, daar later ook zovelen van zijn nakomelingen dat waren. Bewijs voor deze veronderstelling is echter nog niet gevonden. Pieter was omstreeks 1414 getrouwd met Katheline Rommels of Rommelins. Opvallend is dat de vooralsnog enige bekende

broer van Pieter, Goessin de Clerc, getrouwd was met ene Mergriete Rommels, dus zeer waarschijnlijk een zuster van Katheline.

Pieter woonde met zijn gezin in een groot hoekhuis aan de zuidoostkant van het Borrestraatje (het huidige Jodenstraatje), waar het uitkomt op de Nederscheldestraat. Dit huis, dat later werd gesplitst en sindsdien werd omschreven als twee huizen, zou nog bijna twee eeuwen in de familie blijven - zij het bij een andere staak, die eind 16de eeuw in mannelijke lijn uitstierf. Het Gentse Bijlokemuseum bezit een mooie aquarel uit 1584, waarop dit deel van de Nederscheldestraat is afgebeeld, mét het familiehuis.

I. van der Schelden, De Nederscheldestraat bij de Watermolen, aquarel, 39 x 48 cm., 1584

In deze buurt, één van de oudste van Gent, zal een veelheid aan economische activiteiten te vinden zijn geweest. Tegenover Pieters huis, aan de andere kant van de Nederscheldestraat, stond aan en in de rivier een opvallend gebouw: de grote watermolen van de stad, die daar reeds aan het einde van de 13e eeuw was gebouwd. Feitelijk waren het twee gebouwen met vier verschillende graanmolens. Aan de gevel aan de straatkant was aan het begin van de 15e eeuw bovendien een uurwerk bevestigd.

Dit gedeelte van de Nederscheldestraat vormde mogelijk de oudste haven van de stad en bleef gedurende de gehele middeleeuwen een belangrijke aanlegplaats. Naast de molen (op de aquarel áchter de molen, bij de brug) stond bovendien de Braempoort, vanouds een belangrijke invalsweg vanuit Brabant.

Pieter de Clerc overleed in 1439, waarschijnlijk op een voor onze begrippen vrij jonge leeftijd; al zijn zeven kinderen waren op dat moment althans nog minderjarig. Maar in de middeleeuwen werden de meesten nu eenmaal niet oud. Slechts een derde van de bevolking werd veertig jaar en nog geen 15% haalde de zestig. Na het overlijden van Pieter werd zijn 'staat van goed' opgemaakt en daaruit blijkt dat hij behalve zijn woonhuis ook nog diverse percelen land buiten Gent, in de parochie van Eerdegem bezat en een onbekend aantal woonhuizen en schuren, met zulcker anclae, bomen ende catheylen [roerende goederen] alsser toebehoeren, ghestaen ende ghelegghen binnen der prochyen van Drongen. Pieter was dus geen onbemiddeld man.

Het Gentse onderzoek heeft duidelijk gemaakt dat Herzelle's fragmentgenealogie op diverse punten onjuist is. Daarvoor in de plaats hebben we nu een veel nauwkeurigere en meer uitgebreide genealogie, met gegevens over niet minder dan 64 Gentse De Clerc'qen. Op dit moment kunnen we ons voorgeslacht zo'n 600 jaar terugsporen, tot omstreeks 1390/'95. Al een heel aanzienlijke 'prestatie', maar de Gentse archieven bieden ons de mogelijkheid om waarschijnlijk nog verder terug te gaan in de tijd, tot omstreeks 1350. Er van uitgaand dat onze voorouders ook toen al in Gent hebben gewoond, zou dit kunnen betekenen dat we in onze stamboom nog zo'n twee, misschien zelfs drie generaties kunnen opklimmen. Waarbij wel moet worden aangetekend dat resultaat van genealogisch onderzoek - zeker in een tijdsvak als de late middeleeuwen - zich niet laat voorspellen en garanties niet te geven zijn.

Het stichtingsbestuur wil, met het oog op voorgenomen publikaties in de toekomst, in ieder geval proberen zo ver mogelijk te komen, nu wij door hulp van personen in Gent hiertoe een unieke gelegenheid hebben. Wij zullen u echter reeds eerder, zodra dit deel van het onderzoek is afgerond, uitvoeriger informeren over de genealogie van ons Gentse voorgeslacht. Belangstellenden kunnen bovendien, ten allen tijden, hierover persoonlijk met mij contact opnemen. [Lijnbaansgracht 337III 1017 XA Amsterdam, tel. 020-4216000]

[Daan C. de Clercq, dec. 1997]

6. Twee familieleden bezoeken St. Petersburg

Recentelijk hebben twee leden van onze familie, onafhankelijk van elkaar, een reis gemaakt naar de Russische stad St. Petersburg. In 1996 ging Steven W.G. de Clercq (XVIIb), in zijn functie van directeur van het Utrechts Universiteitsmuseum. Dit jaar werd de stad bezocht door de scheidende voorzitter van onze stichting Willem Adriaan de Clercq en zijn vrouw Thea.

Dat hiervan op deze plek melding wordt gemaakt, is omdat voor onze familie een reis naar St. Petersburg nu eenmaal een duidelijke meerwaarde heeft. Ten slotte maakte 180 jaar eerder de reeds meermalen genoemde Willem de Clercq (XIIa, 1795-1844) een inmiddels beroemd geworden zakenreis naar deze stad. Hij gaf van hiervan in zijn dagboek een gedetailleerd verslag, dat in 1962, met inleiding en toelichting, werd uitgegeven door Dr. M.E. Kluit, onder de titel *Per karos naar St. Petersburg*. En nog recentelijk is zijn reis besproken in het artikel: 'Willem de Clercq op reis naar Sint-Petersburg in 1816', in het tijdschrift *Spiegel Historiae* (1995), pag. 66-71.

De zakenreis en het oude reisverslag van hun voorvader Willem waren ook voor onze twee huidige familieleden aanleiding om enkele van hun ervaringen op papier te zetten en deze mee te delen in onze Nieuwsbrief, waarvoor onze hartelijke dank.

Steven W.G. de Clercq

5 Dec. '62, Voor Steef, Vader, staat op de titelpagina van mijn *Per karos* naar St. Petersburg. Ik was er nooit ver in gekomen, moet ik bekennen, ik geloof tot Hamburg. Het negentiende eeuwse taalgebruik lokte niet, en Petersburg? ach, dat lag als Leningrad onbereikbaar opgeborgen achter het IJzeren Gordijn. Het zag er niet naar uit dat een mens daar ooit nog eens vrijwillig zou komen.

Maar, Leningrad is weer St. Petersburg geworden en westerlingen zijn weer welkom in de stad aan de Nawa. Met een delegatie directeurs van faculteiten en diensten van de Universiteit van Utrecht was ik in april 1996 op werkbezoek in St. Petersburg. Ter voorbereiding haalde ik Verovergrootvader Willem's reisdagboek uit 1816 uit de kast. Dat ging mee, als handbagage, om te lezen in het vliegtuig. Zelf schrijft hij: "... ik wil geen beschrijving van Petersburg maken ... niet schrijven met reisbeschrijvingen in de hand, doch alleen dat ter nederstellen, wat ik

gezien, gevoeld en geoordeeld heb.” Een uitdaging aan zijn verre nazaat om te proberen door Willem’s ogen (hij was toen 21) mee te kijken en te voelen.

Willem doet zijn intrek in Hôtel d’Europe (nu het duurste hotel), “... een ontzettend groot gebouw. Het mooiste ... is zeker deszelfs ligging.” Verder was hij er niet zo over te spreken. Bij vertrek schreef hij, na het betalen der -kennelijk hoge- rekening: “... tot eene gedachtenis ... de volgende regels op de witte muren van ons ellendig verblijf:

D’insects importuns, cette chambre est remplie,
Le Café est affreux, la table mal servie
Et pour comble de maux, le pauvre voyageur
renconte à son départ la craie du marqueur.”

Hij beperkt zich niet tot het bezoeken van de beurs of het aanknopen van handelsbetrekkingen, maar geeft zijn ogen goed de kost en ziet veel van de stad. Zijn opmerkingsgave en zijn onafhankelijke, kritische geest zijn opvallend. Enkele dagen na aankomst in de stad merkt hij op: “... dit geheel is heerlijk, verrukkend, doch zoo ik mijn gevoelen regt uit durf te zeggen te schoon: L’ennui naquit un jour de l’uniformité” en aan het einde van zijn verslag: “Ziedaar dan eenige bladzijden over eene stad met regt beroemd als eene schepping van het genie van eenen Vorst en van de kracht van een volk dat zich aan de barbaarsheid onthief, ... ik heb Petersburg bewonderd, ... doch dit alles belette mij niet ook den donkeren kant van het tafreel te onderscheiden. Alles is hier eigenlijk veel meer op uitwendige vertoning, dan op innerlijke waarde gericht.”

Twee van zijn bezoeken spraken mij bijzonder aan: dat aan het ‘Museum der Wetenschappen’, beter bekend als de Kunstkamer, en zijn bezoek aan de Hermitage. Ik bezocht ze zelf ook.

Kunstkamer

De leergierige tsaar Peter de Grote zag tijdens zijn reizen naar Nederland (1697/’98 en 1716/’17) verscheidene beroemde verzamelingen (kabinetten) met o.a. anatomische preparaten, opgezette dieren, schelpen, gebruiksvoorwerpen uit verre landen, penningen en wetenschappelijke instrumenten. Terug in Petersburg werd in 1718, volgens richtlijnen van Leibnitz, begonnen met de bouw van de Kunstkamer, het eerste observatorium en een bibliotheek. Door bemiddeling van o.a. de Amsterdamse burgemeester Nicolaas Witsen

werd veel in Nederland gekocht: ruim 2.000 preparaten 'op liquor' van de beroemde anatoom Frederik Ruysch, het naturaliënkabinet van de apotheker Albert Seba en wetenschappelijke instrumenten van Van Musschenbroek (zie het proefschrift en het voorgaande artikel van neef Peter) en Fahrenheit.

Over de Ruysch-collectie deden tot voor kort de meest wilde verhalen de ronde: zij zou nooit heel zijn aangekomen, het schip zou in het ijs zijn vastgeraakt, waarna de zeelui zich te buiten gingen aan de alcohol. Allengs bleek echter dat dit indianenverhalen zijn. Bij de voorbereiding van de grote Tsaar Peter de Grote tentoonstelling ontdekten collegae van het Amsterdams Historisch Museum nog ongeveer 900 originele Ruysch-preparaten en in 1992 publiceerde de Amerikaanse fotografe Rosamund Purcell een serie prachtige foto's die zij daar had gemaakt. Delen van de door Peter de Grote aangelegde verzamelingen blijken - althans gedeeltelijk- nog aanwezig, zij het verspreid over verschillende instituten: zo verging het ook de meeste verzamelingen in Nederland.

Mijn belangstelling voor anatomische preparaten komt deels voort uit de vele oude preparaten die in mijn eigen museum worden beheerd, deels uit een medisch-historisch project dat wij met enkele collega-musea in Oost-Europa doen: wij organiseren daar iedere twee jaar een workshop speciaal gericht op de conservering en restauratie van medisch-historische objecten en op de overdracht van kennis en vaardigheden aan een jonge generatie. Wij waren al in Riga en in Kaunas; Minsk staat op het programma. Zou het niet fantastisch zijn dat ook eens in Petersburg te doen? Zo kwam het dat ik op een koude dag begin april 1996 de Kunstkamer bezocht. Het gebouw, prachtig gelegen aan de Niewa, is nu in gebruik als volkenkundig museum. Ik had een afspraak met Ana Radzjun, de conservator van de Ruysch-collectie. Het sneeuwde en het trottoir was afgezet omdat zojuist een stuk van de toren naar beneden was gevallen. Via de dienstingang werd ik binnen gelaten en daar allerhartelijkst ontvangen en rondgeleid. In de centrale hal, onder het observatorium, staan door Peter de Grote verzamelde voorwerpen, waaronder enkele Ruysch-preparaten en een kistje met door Peter zelf getrokken tanden (één daarvan schijnt van zijn snelst lopende koerier te zijn geweest)! Elders in het museum, niet toegankelijk voor het publiek, kreeg ik nog een honderdtal preparaten te zien. Zij waren er dus echt, maar ze behoeven wel zorg. Bij de opening van de Peter de Grote tentoonstelling in het Amsterdams Historisch ontmoette ik Mw. Radzjun weer; enkele dagen later bezocht zij mij in Utrecht: wij hebben afgesproken in 1999 weer naar Petersburg te gaan!

Hermitage

Deze verwerkt dagelijks horden toeristen en op dit moment (kerstvakantie 1996) zijn twee indrukwekkende tentoonstellingen met materiaal uit de Hermitage te zien. Zo probeert men o.a. het geld voor de hoogst noodzakelijke herstelwerkzaamheden aan het dak bijeen te krijgen. Maar, wat zag Willem? “Reeds had ik gehoord dat eenige noodzakelijke verbeteringen aan het gebouw, de vreemdeling den toegang beletten ... doch wij kwamen tot bij den directeur, die ons vergunning gaf, en de deuren van de tempel der Muzen openden zich. Het onaangenaamste is alhier dat men geheel verrukt door al het schoon hetwelk men aanschouwt, gedurig van de eene kamer na de andere, om dus te spreken, voortgezweept wordt, terwijl de Rus die u rondleidt u van niets eenige uitlegging verschaft en het zeer moeilijk is om na alles gezien te hebben, gene geheel verwarde denkbeelden te krijgen.” Het schilderijen kabinet bevat vierduizend stukken. De meeste hangen in “eene menigte kleine kamers, en eenige gallerijen, waarvan sommigen egter zeer duister zijn. Het schoonste gedeelte ... is zeker datgene dat tot de Nederlandsche of Vlaamsche school behoort.” Na de beschrijving van zijn rondgang langs de schilderijen schrijft hij: “Keeren wij nu nog eens naar de doorgerende zalen terug, welke heerlijke versierselen, welke smaakvolle inrigting van deze vertrekken. De vloeren zijn meest allen van de schoonste houtsoorten in elkander gewerkt en gelegd.”

Zo is het inderdaad, ook de vloeren zijn prachtig, ik heb er speciaal op gelet! Na 180 jaren en een duizelingwekkende geschiedenis is een bezoek aan de Hermitage nog steeds een oogverblindende belevenis. “Voor den vluchtigen liefhebber en reiziger moge zulk een bezoek van eenig belang zijn, het is zulks echter niet voor den echten beminnaar of kunstenaar, welke voorbeelden zoekt, en hier door hoflakeyen rondgeleid, of liever gevoerd, aan het einde van deze wandeling zich in den staat van Tantalus bevindt. ... De kracht van Peter kan zijn volk voor het uiterlijke aan de barbaarsheid ontrukken, doch kan hunne gemoederen niet op de hoogte der beschaafdheid voeren.”

Dat moge zo zijn. Ik ben blij dat ik in Petersburg geweest ben en ik vond het een bijzondere ervaring er rond te kijken met het dagboek van een verre voorouder in de hand. Het gaf het bezoek een extra dimensie. Of ik anders ook zo van het parket had genoten? wie weet. Hoe het zij, ik ga graag weer naar Petersburg! En ... misschien breng ik dan de moed op te kijken hoe tegenwoordig de koffie is in Hôtel d'Europe.

Willem Adriaan de Clercq

Aangezien ik doende ben een biografie van bet-overgrootvader Willem de Clercq (1795-1844), te schrijven, besloten mijn echtgenote en ik mee te gaan met een groepsreis van Academische Reizen in september 1997 naar St. Petersburg, waar wij tien dagen rondliepen; tussendoor werd ook Novgorod gedurende twee dagen bezocht.

Natuurlijk had ik mij goed voorbereid door niet alleen het Russische traject van Per karos naar St. Petersburg te herlezen, maar ook de correspondentie die in augustus/september 1816 tussen Willem en zijn ouders en zusje in Amsterdam werd gevoerd. Daarnaast herlas ik Herinnering aan Petersburg door Willem de Clercq, in 1822 gepubliceerd in het Magazijn van N.G. van Kampen. Een copie hiervan, en het artikel van achterneef Steven, in deze Nieuwsbrief, had ik vooraf ter lezing gegeven aan onze reisleiders, beiden grote bewonderaars van bijna alles wat Russisch is. Omdat Willem zich in zijn Herinnering nogal kritisch uitlaat over de Russen, vroegen de reisleiders mij in twintig minuten iets te vertellen over zijn ervaringen, en wel tijdens het 'avondgebed', zoals zij de dagelijkse bijeenkomsten van de groep, na het diner, plachten te noemen. Natuurlijk moest ik eerst uitleggen wie Willem de Clercq was en wat hij zoal gedaan had, want dat wisten niet al mijn medereizigers.

Doordat Willem ruim een maand in St. Petersburg verbleef, heeft hij veel meer gezien dan wij, maar hetgeen wij aan oudheden zagen, heeft hij ook, bijna, allemaal gezien in de toen pas honderd jaar oude stad. En ook van die oudheden zag hij meer dan wij, want niet alles is hersteld na de verwoestingen die het beleg in de tweede wereldoorlog, dat negenhonderd dagen duurde en een miljoen doden kostte, aanrichtte. Maar, de Russen hebben heel veel in oude glorie hersteld, inclusief het overdadige, protserige verguldsel in de paleizen, waar de sobere doopsgezinde Hollander Willem zich aan stoorde, evenals zijn nakomeling, de schrijver van dit stukje. Wat Willem in 1816 ook ergerde, was dat vrijwel alles door buitenlanders gemaakt was. Prettig voor hem was, dat vele Russen, ook de 'gewone man', Frans spraken, want hun eigen taal werd verwaarloosd. Daar kwam pas verbetering in door de invloed van de grote dichter en schrijver Alexander Poesjkin (1799-1837), die nu alom door de Russen bewonderd wordt; wij bezichtigden het Poesjkinmuseum, Willem natuurlijk niet.

Eén van de buitenpaleizen die Willem bezocht, was Pavlovsk. Omdat de keizerin-moeder, de weduwe van de in 1801 vermoorde tsaar Paul, die dag in de stad was, mocht hij haar privévertrekken op de begane grond bezichtigen; hij had kennelijk goede relaties. Daarna bezocht hij de privévertrekken van wijlen Paul op de eerste verdieping. Toen wij daar in september 1997 waren, toonde men ons de privévertrekken van Paul en van de keizerin-moeder op de eerste verdieping. Tijdens de rondleiding wilde ik de Russische gids niet in verlegenheid brengen en daardoor de stemming bederven, maar in mijn lezing tijdens het 'avondgebed' heb ik onze reisgenoten wél verteld hoe de hedendaagse toerist voor de gek gehouden wordt.

Willem ging per stoomboot, voor het eerst van zijn leven voer hij in een 'dampboot', naar de marinebasis Kronstadt op het eiland Kotlin in de Finse Golf, waar hij de oorlogsvloot ontakeld zag liggen. Wij zouden er ook per boot naar toe varen, maar het werd helaas een touringcar, die over de nieuwe stuwdam reed. Die dam is nog niet gereed, maar als hij klaar is, moet hij St. Petersburg bevrijden van de regelmatig voorkomende overstromingen. Wij zagen de complete Russische oorlogsvloot, gelukkig ontakeld, liggen.

Het was boeiend om de koopmansbeurs, thans scheepvaartmuseum, te zien, waar Willem zaken trachtte te doen. Daar kwam niet veel van terecht, want wegens een reeks van misoogsten had de Russische regering de export van granen verboden. Bovendien had de Hollandse gezant hem gewaarschuwd voor de kooplieden ter plaatse, die hoogst onbetrouwbaar waren.

Daarop gewezen door de jonge Willem en door Steven, heb ik speciaal gelet op de vloeren in musea en paleizen; zij zijn inderdaad prachtig. Het mooiste van St. Petersburg vond Willem de architectuur en zijn nakomeling is het daarmee eens. Hij kan bevestigen dat de stad een architectonisch kunstwerk is.

Tot slot mijn activiteit ten behoeve van het Familiearchief de Clercq. Reeds lang trachten wij de nakomelingen te vinden van Pieter Hendrik de Clercq (XIII, 1849-1895), die als jongeman voor Credit Lyonnais naar St. Petersburg ging. Zijn weduwe en kinderen hebben nog contact gehad met de familie in Holland, maar sedert de Russische revolutie zijn zij spoorloos. In ons reisprogramma was een vrije middag voorzien, maar die middag bleek niet vrij te zijn. Daarom verzocht ik onze Nederlands sprekende Russische gids een, reeds voor de reis geschreven, brief te bezorgen bij de President van het Centraal

Staatsarchief in St. Petersburg. Op 28 november ontving ik antwoord in het Russisch. Het blijkt dat ik mij tot een ander archief in St. Petersburg en tot een archief in Moskou moet wenden, hetgeen ik uiteraard zal doen. Mochten er nieuwe gegevens komen, dan houden wij u op de hoogte.

7. FARO-architecten op de Olmenhorst

Een aardigheid die in deze Nieuwsbrief niet onvermeld mag blijven is de recente vestiging van het architectenbureau FARO op de Olmenhorst, in de Haarlemmermeer. Hierdoor zijn twee ver uiteenlopende staken van de familie weer nauwer met elkaar in contact gekomen.

Eén van de compagnons van dit architectenbureau is Hugo de Clercq [XVi.2], zoon van de vroegere penningmeester van onze familiestichting, wijlen Lex de Clercq, en telg van de jongste tak van de familie. Toen Hugo en zijn collega's op zoek waren naar een nieuwe kantooruimte moest dat wegens de verschillende woonplaatsen van de compagnons gelegen zijn tussen Amsterdam en Den Haag en liefst in een landelijke omgeving. Al spoedig viel de blik op de Olmenhorst, het landgoedje met fruitkwekerij, dat aan de genoemde voorwaarden volmaakt voldoet en nu al vijf generaties, sinds 1854, in het bezit is van de oudste tak van de familie. De tegenwoordige eigenaresse is Margrit de Clercq-Jost, weduwe van Govert de Clercq [XVIa]; het fruitteeltbedrijf wordt bestierd door haar oudste zoon Florian de Clercq [XVIa.3].

Na enige onderhandelingen onderling én met de gemeente konden de FARO-architecten er een oude schuur betrekken, die vervolgens inpandig door hen werd getransformeerd tot een bijzonder fraai en modern kantoor. Ook aan de buitenkant werden de nodige en nuttige veranderingen aangebracht, op zodanige wijze dat het karakteristieke uiterlijk van het gebouw behouden bleef. Op een mooie zomeravond in juni l.l. werd het kantoor feestelijk geopend.

Dat dit bureau hier is gevestigd, mogen we zien als een mooi gevolg van de familiebetrekkingen, die sinds de oprichting van onze familiestichting weer sterker zijn aangehaald. Het bestuur ziet dit dan ook met plezier en wenst Hugo en zijn compagnons veel succes in de toekomst. [DCdC]

8. Recente literatuur

* Op 18 september 1997 promoveerde Otto Willem Dubois aan de Vrije Universiteit te Amsterdam op Een vriendschap in Réveilkring. De omgang tussen Isaïc da Costa en Willem de Clercq, 1820-1844. De studie is o.a. gebaseerd op de correspondentie tussen de twee vrienden en op het dagboek van De Clercq. Oorspronkelijk was Dubois van plan de complete correspondentie te publiceren, maar daar zag hij vanaf want van De Clercq zijn 1535 brieven en van Da Costa 1815 brieven bewaard gebleven. Bovendien is het handschrift van Willem de Clercq moeilijk leesbaar, hetgeen ik bijna dagelijks ervaar in mijn werk aan zijn biografie.

Het werk van Dubois is interessant voor hen die belangstelling hebben voor de vele aspecten van vriendschap, gezinsleven, politiek, godsdienstig, economische en maatschappelijke ontwikkelingen in de eerste helft van de 19de eeuw. Vooral aan de orthodoxe stroming van het geloof, het Réveil en de terugkeer naar het geloof van de vaderen der Reformatie, wordt veel aandacht besteed.

De vriendschap tussen de tot het christendom bekeerde jood Da Costa en de doopsgezinde De Clercq, die in 1831 overging naar de Waalse kerk, werd soms zwaar op de proef gesteld, vooral toen laatstgenoemde onder de pernicieuze invloed van de ultra-orthodoxe Kohlbrugge kwam. Dit kloeke, door J.J. Groen en Zoon te Heerenveen mooi uitgegeven boek van 400 bladzijden met notenapparaat en namenregister kan ik bijzonder aanbevelen [WAdC]

* In november l.l. verscheen bij de Walburg Pers de bundel Negen eeuwen Friesland-Holland. Geschiedenis van een haat-liefdeverhouding, onder redactie van Ph. Breuker en A. Janse. Hierin vinden we een uitvoerig en bijzonder lezenswaardig artikel van de historicus Yme Kuiper, getiteld 'Friese kunst kabinetten en Hollandse relaties: schilderijencollecties van Stintra's uit Harlingen'. De familie Stintra behoorde tot de vooraanstaande, welgestelde doopsgezinde families van Harlingen en twee leden ervan, een vader en zoon, hebben in de tweede helft 18de en begin 19de eeuw kunstcollecties aangelegd, die in hun tijd behoorden tot de grootste en meest uitgelezen verzamelingen van Friesland.

Wat dit artikel voor belangstellenden van onze eigen familie-geschiedenis zo interessant maakt, zijn de nauwe familiebanden tussen

de Stinstra's en de De Clercqen. Niet minder dan drie maal kwam het tot een huwelijk: Willem Stinstra (1741-1798) trouwde met Cecilia de Clercq (IXb.3, 1743-1828), Isabella Stinstra (1760-1829) met Pieter de Clercq jr. (XIa, 1757-1805) en Aaltje Stinstra (1816-1890) met Pieter de Clercq Gzn. (XIIg, 1807-1879). Door het tweede huwelijk hebben verschillende van de huidige De Clercqen ook Stinstra's onder hun voorouders.

De eerste Stinstra die op grote schaal schilderijen verzamelde was de geneesheer Dr. Simon Stinstra (1735-1782), getrouwd met Anna Braam. Bij zijn overlijden bezat hij ruim 200 stukken, waaronder van kunstenaars als Pieter de Hoogh, Albert Cuyp, Jacob Ruysdael en Willem van de Velde. Omdat er in die tijd in Friesland zelf nog nauwelijks een kunsthandel bestond, is het aannemelijk dat juist de Amsterdamse relaties via de De Clercqen een rol hebben gespeeld in het bij elkaar krijgen van zo'n collectie.

Simons dochter Isabella trouwde met Pieter de Clercq jr. Haar enige, jongere broer Gooitjen Stinstra (1763-1821) was nog maar 19 jaar oud toen hun vader overleed, reden waarom hij bij zijn zuster introk aan de Amsterdamse Keizersgracht. Toen Gooitjen jaren later terugging naar Harlingen legde ook hij er een kostbare kunstcollectie aan, met daarin stukken van zelfs nog bekendere schilders als Jan Steen, Govert Flinck, Jan van Goyen, Bartholomeus van der Helst, Gerard ter Borch én Rembrandt van Rijn. Gooitjen overleed ongehuwd, waarna zijn verzameling publiek werd geveild, zoals dat ook met de collectie van zijn vader was gebeurd.

Kuiper is er in geslaagd om een zeer levendig beeld te schetsen van de twee verzamelaars en hun milieu. Hiervoor heeft hij rijk geput uit documenten in ons familiearchief in het gemeentearchief van Amsterdam. Toen het geslacht Stinstra in het begin van deze eeuw uitstierf, kwamen namelijk veel oude papieren van deze familie in het bezit van Pieter de Clercq (XIIIIn), een zoon van voornoemde Aaltje Stinstra. Deze papieren zullen in de toekomst nog uitvoeriger worden geraadpleegd door Kuiper, die voornemens is meer algemeen studie te maken van de doopsgezinde elite in Harlingen. [DCdC]

9. Scribenten blijven welkom

Hier eindigt deze nieuwsbrief. Tot slot benadrukken wij, als in de vorige nummers, dat de kolommen van de nieuwsbrief open staan voor iedereen met informatie. Bijdragen zijn altijd welkom. Schrijf hiervoor naar de voorzitter: P.R. de Clercq, Banstraat 25 2517 GH Den Haag.

Met hartelijke groet,

Het Bestuur.

[Eindredactie: Peter R. en Daan C. de Clercq]

[Oplage: 50]

Correspondentieadres: Banstraat 25 2517 GH Den Haag.

Bankrelatie: Postbank rek.nr. 33.26.180 t.n.v. Familie Archief De Clercq te Leiden.